

Tillgänglighet utifrån elevers variation i kognitiv förmåga och perception

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM)

Specialpedagogiska skolmyndigheten erbjuder bland annat rådgivning till landets skolhuvudmän och skolor i specialpedagogiska frågor. I föregående artikel ” *Kognitiva och perceptuella funktioner* ” beskriver författaren Gunilla Carlsson Kendall hur en variation i kognitiv förmåga och perception kan påverka lärandet. I den här texten ger en rådgivare med några frågeställningar som utgångspunkt, konkreta exempel på hur du som lärare kan anpassa din undervisning efter elevernas variation av förmågor.

I varje grupp du som lärare möter, finns en variation i kognitiv förmåga. Om vi lär oss mer om dessa variationer och lär känna eleverna, finns det mycket vi kan göra i det dagliga arbetet och i lärmiljön för att alla elever ska ha likvärdiga möjligheter att utvecklas utifrån sina förutsättningar och nå utbildningens mål.

En inkluderande lärmiljö ökar delaktigheten i klassrummet och minskar behovet av individuella stödinsatser.

När det handlar om individuella anpassningar är det viktigt att i alla sammanhang låta eleven vara delaktig i så stor utsträckning som möjligt. Samtala med eleven och saml information om elevens lärmiljö. Insatserna måste ske utifrån den enskilda eleven – annars är risken stor att man fastnar i alltför schablonmässiga lösningar.

Hur kan du planera undervisning och lärmiljö utifrån variation i kognitiv förmåga?

Skapa utmaningar på elevens nivå. Utgå från elevernas variation i funktioner och förmågor och sträva efter att ha med de tre olika aspekterna omfång, djup samt tempo och tid, när du planerar olika moment i undervisningen.

Det är också bra att ha med de tre aspekterna i de uppgifter du delar ut, som en beredskap för olika lärandeprofiler. Observera att detta inte är samma sak som att nivågruppera utifrån en förväntad prestation. Du får inte tappa bort innehållskrav och gemensamma mål.

Omfång är mängden matematik uppgifter eller längden på en text som eleven ska räkna eller läsa.

Djup handlar om hur översiktligt, komplex eller abstrakt uppgiften är.

Tempo och tid som eleven behöver för en uppgift kan variera.

Instruktioner på olika sätt. Hur du ger instruktioner har stor inverkan på vilka möjligheter eleverna har att utföra uppgiften på ett framgångsrikt sätt. Grundläggande är att instruktionerna ska vara nedskrivna och finnas som visuella inslag i form av bilder för att avlasta arbetsminnet. För elever som har utmaningar i den kognitiva förmågan bör instruktionerna också vara kortfattade, strukturerade och uppgiften överblickbar. En del elever kan också behöva enskild instruktion.

Täta återkopplingar och ledning genom formativ bedömning. Regelbunden återkoppling är en framgångsfaktor för alla elever. Vissa elever behöver tät återkoppling för att veta att de är på rätt väg, hålla motivationen uppe eller tydligt få veta vad nästa steg i processen är. Med andra ord en tätare snitslad bana.

Visuellt stöd. Många elever är starkare visuellt än auditivt och har lättare att hänga upp kunskapen på en bild än på muntlig information. Att använda visuellt stöd i form av nedskrivna instruktioner, bilder, modeller eller kroppsspråk är därför exempel på bra lösningar. Dessa visuella stöd kan fungera som ett bra komplement för alla elever.

Skriftliga instruktioner blir ett stöd för minnet och gör att eleverna inte behöver lägga så mycket energi på att komma ihåg instruktionerna utan kan fokusera på uppgiften och görandet.

Var konkret och hänvisa till elevens värld. I många undervisningssituationer kan abstraktionsnivån på det undervisningen handlar om vara hög. Det kan vara saker som hände för länge sedan eller långt borta och som en del elever kan ha svårt att referera till. Försök att knyta an till deras värld och sådant som är bekant i vardagen. Gör jämförelser, visa bilder, använd konkreta material.

Frigör lärandeutrymme. Den kognitiva förmågan är den förmåga vi har att ta in, tolka och bearbeta information och kunskap.

Förutom att vi människor föds med olika förmåga att bearbeta information, påverkas vi också av miljön, till exempel en stökig ljudmiljö eller en strukturerad lärmiljö.

Lärandeutrymmet, det vill säga de resurser som vi behöver för att bearbeta ny kunskap, minskar också när vi är stressade eller trötta.

Att hantera ostrukturerade uppgifter, leta efter material, fundera på hur lång tid en uppgift tar, grubbla över vad som ska hända härnäst, vilka som ska vara med i grupparbetet, vara stressad över ett högt tempo, hantera starka intryck, sitta i en stökig miljö etcetera tar energi som eleverna skulle kunna använda till kunskapsutveckling istället. Om ni på skolan tillsammans försöker reducera sådana faktorer i lärmiljön, genom att fundera på hur tillgänglig den är ur olika aspekter, gynnar det alla elever. Ju tillgängligare lärmiljön är, desto mer utrymme finns det för kunskapsutveckling.

Hur kan du skapa bättre lärmiljö med hänsyn till perceptuella variationer?

Hur vi tar emot och tolkar sinnesintryck i hjärnan varierar. För vissa elever kan en lärmiljö med många ljud, ljus eller andra intryck innebära en hög stress och påverka lärande och utveckling. Du behöver därför vara medveten om vilka konsekvenser sådana perceptuella variationer kan få för inlärning och utveckling och se över hur du kan skapa en bättre lärmiljö utifrån detta. Det ger eleverna möjlighet att frigöra kraft och rikta sin uppmärksamhet mot rätt saker.

Eftersom det finns en stor variation i och är väldigt personligt hur elever reagerar på sinnesintryck, är det viktigt att samtala med eleven själv kring anpassningar i undervisning och verksamhet. Elevernas delaktighet är en förutsättning för att lyckas i arbetet med att utveckla lärmiljön.

Konkreta råd som kan bidra till en tillgänglig lärmiljö:

Den visuella miljön. Försök att skapa en miljö som är lugn och avskalad utan att för den skull vara torftig. Undvik alltför skarpt ljus och blinkande lysrör som kan vara mycket påfrestande, liksom alltför starka färger och kontraster. Ofta finns i ett klassrum, utifrån goda intentioner, elevernas arbeten liksom anslag med saker som kan vara bra att ha tillhands, till exempel stavningsregler eller matematiska formler. Det kan dock bli för mycket och skapa ett visuellt buller som är ansträngande för elever som är känsliga för detta.

Några exempel på åtgärder för att stänga ute onödiga intryck:

- täck över glasväggar och glasdörrar med frostad film eller gardiner
- täck över öppna hyllor med ett draperi
- sätt bara upp material på väggarna som är viktiga just nu och ta bort sådant som eleverna inte använder.

Ljudmiljön. Ljudnivån är viktig både utifrån samspel och undervisning. Det kan vara mycket ansträngande att befinna sig i stimmiga miljöer, till exempel i matsalen eller ute på rast där intrycken kan vara svåra att överblicka i tid och rum. Detsamma gäller i rum med många intryck, exempelvis salar för övningsämnen.

Det bästa är om skolans lokaler är byggda så att de ger en bra ljudmiljö. Om de inte är det, är några konkreta råd att förse bordsskivor med ljuddämpande yta, se till att stolarna glider tyst mot underlaget och att välja tallrikar i plast i stället för porslin. Ljudmiljön kan också förbättras genom ljuddämpande skärmar, att elever kan få lärarens röst direkt i öronen via hörteknik och att göra gruppen medveten om ljudnivån i klassrummet. För både den visuella miljön och ljudmiljön är det bra om det finns möjlighet till avskärmning via till exempel skärmar, möblering eller att eleven får använda keps, huvan på sin tröja eller hörselkåpor för att skärma av ljud och ljus.

Samordna intryck. För vissa elever att samordna alla intryck. Att till exempel anteckna samtidigt som någon pratar kan vara omöjligt. Därför är det hjälpsamt att ge eleverna den skriftliga informationen på annat sätt, till exempel som en utskriven Powerpoint eller andra anteckningar. Under arbetets gång kan det vara svårt att utestänga kamraters prat. Även om det som sägs är meningsfullt, kan det vara störande för eleven. Hörselkåpor eller ett avskilt rum kan vara en lösning.

Placering. Ta hänsyn till elevernas behov vid placering i rummet. Den som placeras långt fram utsätts inte för lika många intryck. Å andra sidan kan elever ibland uppleva intryck bakifrån som att de har mindre kontroll. Då kan det vara bättre att sitta längst bak eller i ett hörn med uppsikt.

Möjlighet till återhämtning. Vardagen är fylld av intryck av olika slag. Se till att det finns möjlighet till vila och återhämtning för de elever som behöver det. Kanske finns det ett lugnt rum, en hörna att dra sig tillbaka till eller någonstans där eleven kan få sitta ner med egen vald musik i hörlurarna en stund.

Förståelse. Överkänslighet för vissa intryck tar mycket energi och kan vara mycket stressande, påfrestande och till och med smärtsamt. För att komma vidare i utvecklingen av miljön runt eleven är det viktigt att ha förståelse för detta. Vi tolkar intryck på olika sätt och man kan aldrig säga att någons tolkning är rätt eller fel.

Elevers delaktighet. För att nå framgång i kartläggningen av hur en bra lärmiljö ser ut eller vilka anpassningar som behövs, är det viktigt att eleverna är delaktiga.

I Specialpedagogiska skolmyndighetens material "Värderingsverktyg för tillgänglig utbildning – förskola, skola och fritidshem", finns mer att lära om den fysiska miljön och anpassningar. Du kan ladda ned den kostnadsfritt från www.spsm.se/webbutiken.